

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна
академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних
наук
Кафедра психології та соціальної роботи

Допускається до захисту
Протокол від _____ № _____
засідання кафедри психології та
соціальної роботи
Завідувач кафедри д.психол.н., професор
_____ Віталій БОЧЕЛЮК
« ___ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА У ВІДНОВЛЕННІ КОНСТРУКТИВНИХ
ПОДРУЖНИХ СТОСУНКІВ У СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З
РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ**

Виконавець:
студентка групи Пм-2
спеціальності 053 Психологія
Цветкова Вікторія Олександрівна
Керівник: к. психол. н., доцент
Анастасія ТУРУБАРОВА.
Рецензент _____ Леся ЗАЛАНОВСЬКА
Нормоконтроль _____ Поліна БОНДАР

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 87 с., 5 табл., 10 рис., 80 джерел, 4 додатки.
Об'єкт дослідження: подружні стосунки у сім'ях, які виховують дітей з розладами спектру аутизму.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність психокорекційної програми з відновлення конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з розладами спектру аутизму.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, математико-статистичні.

Розлади спектру аутизму – це наскрізне порушення розвитку, що має неврологічну природу, і виявляється у складнощах соціальної взаємодії, якісних розладах комунікації, стереотипних діях та інтересах.

Серед проблем сім'ї в якій виховується дитина з РСА є: важкі переживання, стреси, депресія, відчуття втрати сенсу життя тощо; дисгармонійні стосунки в сім'ї (жорсткі рольові позиції; виражена надмірна опіка); суперечливість, непослідовність власної поведінці по відношенню до дитини; значні розбіжності членів родини у питаннях виховання; потреба батьків у відпочинку, хоча б короткочасному тощо.

**ПОДРУЖНІ СТОСУНКИ, МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, СІМ'Я,
КОНСТРУКТИВНІ СТОСУНКИ, ДИТИНА З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ
АУТИЗМУ, ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА, ПСИХОКОРЕКЦІЯ.**

ВСТУП

Актуальність дослідження. В останнє десятиліття в Україні збільшилися показники поширеності в дітей розладів спектру аутизму (РСА). Відповідно зростає й кількість сімей, які долають щоденні труднощі у розвитку та вихованні дітей зазначеної категорії. Зазвичай пролонгована психотравмуюча ситуація негативно впливає на психічний стан батьків, що в свою чергу деструктивно впливає на подружні стосунки. Гармонійні міжособистісні взаємини чоловіка та жінки у подружній парі є важливими для встановлення гармонії в такій сім'ї, задоволення потреб партнерів в прийнятті, любові, емоційній підтримці тощо.

Проблема міжособистісних взаємин вивчалася багатьма психологами, зокрема, О. Бондарчуком, Я. Коломінським, З. Огороднійчуком, О. Скрипченком та ін. Різноманітні аспекти міжособистісних взаємин між чоловіком і жінкою у подружній парі вивчають А. Антонова, А. Бабич, О. Горецька, В. Захарченко, С. Ковальов, Т. Кругла, М. Лисевич, О. Морозова, Л. Сердюк, О. Солдатова, В. Сисенко, Т. Титаренко, Р. Федоренко, С. Шевченко та інші. Досить значну роль у міжособистісних взаєминах подружньої пари відіграють індивідуально-психологічні особливості людини, це сприяє чи перешкоджає встановленню гармонійних взаємин, вирішенню чи ескалації конфліктів. Про вплив різних індивідуально-психологічних особливостей на якість взаємин у подружній парі наголошують А. Бабич, Т. Кругла, М. Лисевич, Л. Сердюк та ін.

Досі проведено недостатньо досліджень, що стосуються переживань, потреб та специфічних психічних станів, які наявні у родинах, що виховують дітей із розладами спектру аутизму. Зарубіжними вченими вивчалися проблеми, присвячені подоланню негативної поведінки і сімейному стресу в родинах, які виховують дітей з розладами спектру аутизму (М. Брістол), впливу тяжкості емоційного стану у дитини з РСА на родину (М. ДеМайер,

Г. Месібов), психологічного стану матерів (Дж. Родриг) та ін. Зарубіжні вчені вважають, що батьки дітей з розладами спектру аутизму необхідна психологічна допомога бо вони страждають від сімейної ізоляції (Т. Келлер) та роль батьків замало вивчена (В. Браунстер).

Психологи М. Брістоль, Д. МакАртур, Е. Пісула, Дж. Холройд вважають, що батьки із дітьми з розладами спектру аутизму більшою мірою схильні до емоційного вигорання, аніж батьки дітей з іншими порушеннями. Такий стан виникає тому, що дитина із розладом спектру аутизму потребує систематичного догляду. Виховання та догляд такої дитини можуть викликати відчуття самотності, призводити до ізоляції та створювати враження, що витрачені на дитину сили не мають сенсу.

Психологічні проблеми міжособистісних подружніх відносин у сім'ях, досліджувалися українськими та зарубіжними ученими, зокрема: Р. Майрамян (1996 р., у батьків, що виховують дитину з розладом спектру аутизму, з'являються різні соматичних захворювань, астеничних і вегетативних розладів, депресивної симптоматики); Г. Кукурузою (2007 р., психологічна модель раннього втручання: допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку); Т. Скрипник (2016 р., особливості взаємодії батьків з дитиною з РСА); А. Душкою (2016 р., 2018 р., психологічна допомога родині, яка виховує дитину з ЦП та аутизмом); Є. Ейдемільером, В. Юстіцкісом (2000 р., основні напрями розвитку сім'ї психічно хворого) та ін.

Аналіз літературних джерел дозволяє припустити недостатню вивченість проблеми міжособистісних подружніх відносин у сім'ях, які виховують дітей із розладами спектру аутизму та надання психологічної допомоги у відновленні конструктивних подружніх стосунків і заслуговує особливої уваги. Ці питання у психологічних дослідженнях залишаються недостатньо з'ясованими і потребують додаткового теоретичного та емпіричного опрацювання. Все вищезазначене і обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи у наступній редакції «Психологічна допомога у відновленні конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з розладами спектру аутизму»

Об'єкт дослідження – подружні стосунки у сім'ях, які виховують дітей з розладами спектру аутизму.

Предмет дослідження – корекція подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з розладами спектру аутизму.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність психокорекційної програми з відновлення конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з розладами спектру аутизму.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання дослідження**: 1. Проаналізувати стан розробленості проблеми міжособистісних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дітей з розладами спектру аутизму в науковій літературі.

2. Розкрити психологічні чинники та типи міжособистісних стосунків в подружніх парах.

3. Емпірично дослідити особливості прояву міжособистісних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дітей з розладами спектру аутизму. 4. Розробити та апробувати психокорекційну програму з відновлення конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з розладами спектру аутизму.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження:

а) теоретичні: аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми; узагальнення та систематизація теоретичних та емпіричних даних; б) емпіричні: психодіагностичні методи (методика батьківських установок та реакцій Шефера «PARI», тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Г. Бутенко, Т. Романова), методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (А. Волкова);

в) методи математичної статистики: якісний та кількісний аналіз результатів дослідження, математична обробка емпіричних даних. **Теоретико-методологічна основа дослідження:**

– вчення про загальні і специфічні особливості нормального і

аномального розвитку (Л. Виготський, Р. Левіна, В. Лубовський, Ж. Шиф та інші);

– вчення про міжособистісні відносини і спілкування (Ю. Альошина, Е. Ейдемільер, А. Кронік, В. Мясичев, В. Столін);

– вчення про міжособистісний вплив (Г. Андрєєва, А. Бодальов, А. Обозова);

– вчення про психологічні особливості дітей з розладами спектру аутизму (О. Єфимова, К. Островська, Т. Скрипник, М. Химко, В. Шевчук, Д. Шульженко).

– концепція психологічної допомоги сім'ям, які виховують дітей з відхиленнями у розвитку (Г. Кукуруза, І. Левченко, В. Ткачова і ін.); Експериментальна база дослідження: дитячий реабілітаційний центр аутизму «Діалог», м. Запоріжжя (вибірку дослідження склали 10 подружніх пар зі стажем шлюбу не більше 10 років) та заклад дошкільної освіти № 151 «Краплинка» м. Запоріжжя (8 подружніх пар зі стажем шлюбу не більше 10 років).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та експериментальній перевірці програми з відновлення конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з розладами спектру аутизму, яка може використовуватися у практичній роботі психологів та соціальних педагогів центрів соціально-психологічної реабілітації, закладів комплексної реабілітації та ін.

Апробація результатів дослідження відбулася на:

– IV Міжнародній науково-практичній конференції «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу» 13–14 квітня 2023 року, м. Запоріжжя;

– Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи», 26–27 жовтня 2023 року, м. Запоріжжя.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: робота складається зі

вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел налічує 80 найменувань. Повний обсяг роботи 87 сторінок. Основний зміст викладено на 61 сторінках. Робота містить 5 таблиць та 10 рисунків.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури та проведене експериментальне дослідження дозволили сформулювати ряд висновків.

1. Аналіз наукової літератури з проблеми подружніх стосунків у сім'ях, які мають дітей із особливими освітніми потребами показав, що важкі переживання батьків, стреси, депресія, відчуття втрати сенсу життя, дисгармонійні стосунки в сім'ї, соціальна самоізоляція сім'ї призводить до підвищенню напруги у подружніх стосунках. Проблемою подружніх відносин в сім'ї, де виховуються діти зі спектром аутизму займаються такі вчені, як: А. Душка, К. Островська, Т. Скрипник, Д. Шульженко та ін., показали, що аутизм провокує більше стресів у родині, ніж інші розлади; Т. Скрипник, яка вивчала стан психогенної ситуації в яку потрапляють батьки дітей з РСА; В. Бочелюк, М. Панов, О. Позднякова, А. Турубарова досліджували сучасні підходи до розуміння розладів аутистичного спектра та висвітлювали питання організації психокорекційної роботи з аутистичними дітьми із застосуванням новітніх психокорекційних технологій; появу емоційних, міжособистісних та соціальних стресів, а також таких негативних психоемоційних станів як: перенапруження, демобілізація механізмів адаптації, психічна дезадаптація, підвищена тривожність, дратівливість вивчали К. Островська, А. Душка; Г. Кукуруза досліджувала психологічну модель раннього втручання для надання допомоги сім'ям, які виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку, а також проаналізувала її результати. І. Сухіна запропонувала методику психологічної допомоги родинам, які виховують дітей з РСА, що включає: консультації, лекції, тренінги та семінари для батьків дітей з аутизмом; міждисциплінарну взаємодію фахівців і батьків; інформаційно методичне забезпечення родин; організацію груп взаємодопомоги; сімейну психотерапію.

58

2. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що на рівень міжособистісних стосунків в подружніх парах впливають психологічні

чинники такі як: соціально-психологічна компліментарність подружжя; самореалізація та самоактуалізація кожного із подружньої пари; готовність до сімейного життя; розподіл відповідальності та лідерства у стосунках; соціально-бажані установки щодо сімейного життя; соціальні особливості подружньої пари. На думку зарубіжних науковців, серед чинників, що впливають на характер міжособистісних стосунків у подружжі, також можна виділити умови проживання, вікові ознаки, рівень матеріального забезпечення сімейної пари та рівень освіти.

Також було визначено, що задоволеність шлюбними відносинами відіграє ключову роль в забезпеченні сімейного благополуччя. До типів міжособистісних стосунків в подружніх парах відносяться: стадія життєвого циклу сім'ї, мотиви вступу в шлюб, стать людини, соціально-демографічні характеристики, компліментарність подружжя.

3. Результати констатувального етапу дослідження показали, що подружжя стикається з викликами труднощами при виконанні сімейних функцій: господарської, побутової, виховної, економічної. Сім'ї, які виховують дитину з розладами спектру аутизму відчувають фінансові труднощі, пов'язані з витратами на лікування дитини, браком часу для виконання щоденних справ, гендерним дисбалансом при розподілі домашніх обов'язків та обов'язків догляду за дитиною. Подружжя за браком часу не займаються своїми улюбленими справами чи хобі. У них відсутнє особисте зростання та соціальна активність тому, що вони приносять себе у жертву задля блага власної дитини.

Виховання дитини з розвитком спектру аутизму впливає на якість партнерських відносин між подружжям. Партнери не можуть в повній мірі дбати одне про одного та знижується здатність вирішувати не лише дитячі проблеми, а й подружні негаразди. Нехтуванню інтересам і потребам одне одного призводить до негативних емоцій по відношенню до шлюбних

партнерів, зокрема агресію, гнів, страх, зневагу. Тривалий стрес в такій родині, спричинений потребою регулярного догляду за дитиною, депресія дружини,

надмірне акцентування уваги партнерів на потребах виключно дитини, брак часу для інтимних взаємин, емоційне вигорання внаслідок конфліктів, образ, знижує довіру та розуміння між чоловіком та дружиною. Подружжя має ширший спектр обов'язків у порівнянні із сім'ями, що виховують дітей з нормотиповим розвитком.

4. Вирішення конфліктних ситуацій у подружніх парах, що виховують дітей з розладами спектру аутизму – це одна з головних завдань сімейного психологічного консультування. Адже сімейні конфлікти породжують психотравматичне середовище для всіх членів сім'ї, що може призвести до деформації особистості. Для відновлення конструктивних стосунків подружжя була розроблена психокорекційна програма. Кожне заняття складається з теоретичного та практичного блоку. Теоретичний блок направлений на формування уявлення про здорові стосунки у родині. Практичний блок включає вправи та техніки направлені на подолання конфліктних ситуацій, емоційного вигорання та відновлення емоційних ресурсів.

5. Порівняльний аналіз результатів дослідження за методикою «Задоволеність шлюбом» після впровадження психокорекційної програми показав, такі результати рівня задоволеності шлюбом:

- за параметром «Абсолютно неблагополучні» – до проведення психокорекційної роботи було зафіксовано у 50 % подружніх пар, після проведення психокорекційної програми показник знизився до 17 %, тобто зменшився на 33%;

- за параметром «Скоріше неблагополучні» до корекції зафіксовано у 33 % пар респондентів, після корекції – у 33 %, показник не змінився; - за параметром «Скоріше благополучні» до корекції зафіксовано у 20% пар респондентів, після корекції у 40 %, показник зменшився на 20 %;

- за параметром «Перехідні» до корекції зафіксовано у 0 % пар респондентів, після корекції у 10 %, показник збільшився на 10 %. - за параметром «Абсолютно благополучні» до корекції зафіксовано у 0% пар респондентів, після корекції у 10 %, показник зменшився на 10 % Побудова конструктивних відносин між подружжям залежить насамперед від здатності партнера розуміти, прощати та йти на компроміс. Однією з умов припинення любовно-подружнього конфлікту є відсутність прагнення до перемоги. Важливо поважати іншу людину, незалежно від її недоліків.

6. Після впровадження психокорекційної програми були отримані такі результати за методикою «Рольові очікування та домагання у шлюбі»: - за параметром «Сексуальні відносини» – у жінок (КГ –25 %; ЕГ –50 %) чоловіки (КГ – 25%; ЕГ – 50%), після проведення корекції показник у ЕГ збільшився на 25 % чоловіки та 25% жінок;

- за параметром «Особистісна ідентифікація з партнером» - у жінок (КГ – 50 %; ЕГ – 66,7 %) чоловіки (КГ –50%; ЕГ –83,3%), після проведення корекції показник збільшився на 33 % чоловіки та 17 % жінок;

- за параметром «Господарсько-побутова» – у жінок (КГ –25 %; ЕГ – 50%) чоловіки (КГ – 75%; ЕГ – 83%), після проведення корекції показник збільшився на 8 % чоловіки та 25% жінок;

- за параметром «Батьківські відносини» – у жінок (КГ –25 %; ЕГ – 50%) чоловіки (КГ – 50%; ЕГ – 83%), після проведення корекції показник збільшився на 33 % чоловіки та 25 % жінок;

- за параметром «Соціальна активність» у жінок (КГ – 50%; ЕГ – 67%) чоловіки (КГ – 50%; ЕГ – 83%), після проведення корекції показник

збільшився на 33 % чоловіки та 17 % жінок;

- за параметром «Емоційно-психотерапевтична» у жінок (КГ –50%; ЕГ – 50%) чоловіки (КГ – 50%; ЕГ – 67%), після проведення корекції показник збільшився на 17 % чоловіки та у жінок не змінився;

61

- за параметром «Зовнішня привабливість» у жінок (КГ – 25 %; ЕГ – 68 %) чоловіки (КГ – 25 %; ЕГ – 68%), після проведення корекції показник збільшився на 43 % у чоловіків та жінок.

Результати дослідження експериментальної групи жінок та чоловіків до та після проведення психокорекційної програми за методикою «PARI» показали, що всі показники, які характеризують ставлення до сімейної ролі, надмірний авторитет батьків, байдужість чоловіка чи дружини та відчуття самопожертви покращилися на 10%.

Таким чином після психокорекційної програми подружжя почало будувати та підтримувати здорові стосунки, прислуховуватися та обговорювати існуючі проблеми, поважати і допомагати один одному, проводити дозвілля разом та не зосереджувати всю свою увагу на догляді за дитиною, говорити про свої почуття, йти на компроміс.

7. Психокорекційна програма сприяла відновленню конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину розладами спектру аутизму. Подружні пари навчилися бути емоційно врівноваженими, спокійними та стриманими, раціонально та чітко висловлювати свою позицію, конструктивно розбирати конфліктні ситуації, приділяти більше часу, уваги один одному, допомагати та піклуватися, поважати і допомагати один одному, проводити дозвілля разом та не зосереджувати всю свою увагу на догляді за дитиною, говорити про свої почуття.